

บทความวิจัย (Research Article)

“เชิญอ่านเรื่องพระอภัยให้เบิกบาน เกษมศานต์สวัสดิ์ทวิคุณ”
วิเคราะห์กลอนนิราศพระอภัยมณีของนายฉันทน์ ขำวิไล ขนบนิราศกับการสร้างสรรค์
แฟนฟิक्ชันคดีไทยในทศวรรษ 2500

“Please Read the Story of Phra Aphai for Joy and Happiness”:
An Analysis of Chan Khamwilai’s Nirat Phra Aphai Mani, Literary
Conventions, and the Rise of Thai Fan Fiction in the 1960s.

ชนัญชิตา บุญเหาะ^{1*}

Chananchida Boonhor^{1*}

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลอนนิราศพระอภัยมณีของนายฉันทน์ ขำวิไลกับนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ ตลอดจนศึกษาการสร้างสรรคกลอนนิราศพระอภัยมณีให้มีลักษณะสอดคล้องกับลักษณะงานเขียนแบบแฟนฟิक्ชันคดีไทยที่เกิดขึ้นในทศวรรษ 2500 โดยใช้แนวคิดของจอห์น โฟรว (John Frow) ที่อาศัยแนวคิดทฤษฎีของรูปแบบนิมิตรัสเซียเข้ามาช่วยในการศึกษาเรื่องประเภทวรรณคดี (Genre) ผลการศึกษาพบว่า นายฉันทน์ ขำวิไลได้แต่งกลอนนิราศพระอภัยมณี โดยใช้โครงเรื่องหลักซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตการผจญภัยและการเดินทางพลัดพรากของตัวละครเอกในนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี มาแต่งใหม่ให้มีลักษณะเป็นแฟนฟิक्ชันคดีไทยและแทรกขนบการคร่ำครวญและการแสดงทัศนะซึ่งเป็นขนบสำคัญของงานนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ ในบางตอน ผู้แต่งได้สลับลำดับเหตุการณ์ทำให้เรื่องราวในกลอนนิราศพระอภัยมณีต่างไปจากต้นฉบับ นอกจากนี้ ผู้แต่งยังได้สร้างสรรค์กลอนนิราศพระอภัยมณีให้มีลักษณะผสมผสานกับงานเขียน

¹ ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹ Department of Thai Language, Faculty of Arts, Silpakorn University

*Corresponding author; email: c.boonhor@gmail.com

ประเภทเรื่องเล่าและงานเขียนประเภทชีวประวัติ ลักษณะดังกล่าวถือเป็นลักษณะที่แตกต่างไปจากชนบทนิราศยุคก่อนหน้า อีกทั้งสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของเรื่องพระอภัยมณีที่มีต่องานสมัยหลังและความสนใจต่อประวัติสุนทรภู่ในฐานะนักประพันธ์ต้นฉบับ

คำสำคัญ: นิราศสมัยรัตนโกสินทร์ กลอนนิราศพระอภัยมณี นายฉันท ขำวิไล

Abstract

This research aims to analyze the relationship between Chan Khamwilai's Nirat Phra Aphai Mani and Sunthorn Phu's original verse tale, Phra Aphai Mani. It further examines the creative techniques employed to transform the Nirat version into a form of Thai literary fan fiction during the 1960s. Drawing upon John Frow's genre theory and concepts from Russian Formalism, the study finds that Chan Khamwilai reconstructed the narrative by focusing on the protagonist's adventurous life and the theme of separation. The findings reveal that the poem was reimagined as literary fan fiction by integrating traditional Rattanakosin-era Nirat conventions—specifically lamentation and the expression of personal opinion. Notably, the author rearranged the chronological sequence of events, diverging from the original source. Furthermore, the work blends storytelling with biographical elements, a departure from classical Nirat traditions. This evolution reflects the enduring influence of the original epic and a growing public fascination with the life of Sunthorn Phu during that period.

Keywords: Nirat of the Rattanakosin period, The Nirat poem of Phra Aphai Mani, Chan Khamwilai

บทนำ

กลอนนิราศพระอภัยมณี เป็นผลงานของนายฉันท ขำวิไล แต่งด้วยกลอนนิราศจำนวน 416 บท โดยอาศัยเค้าเรื่องของนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อไปจนถึงตอนพระอภัยมณีเรือแตกแล้วนำมาแต่งใหม่ในรูปแบบของ “นิราศ” พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2504 หลังจากนั้นมีการพิมพ์เผยแพร่อย่างต่อเนื่องจนได้รับการส่งเข้าประกวดรางวัลเกี่ยวกับการส่งเสริมทางวรรณกรรมที่ความคิดสร้างสรรค์ของธนาคารกรุงเทพเมื่อ พ.ศ. 2510

นอกจากวรรณคดีเรื่องนี้จะมีความน่าสนใจในแง่ที่สัมพันธ์กับการข้ามประเภทจากวรรณคดีต้นเรื่องเดิม คือ การดัดแปลงเนื้อหาจากนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีและถ่ายทอดตามขนบวรรณคดีนิราศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีต่างประเภทแล้ว หากพิจารณาในมิติการศึกษาวรรณคดีเฉพาะประเภท ผู้วิจัยพบว่า มีนักวิชาการให้ความเห็นว่า กลอนนิราศพระอภัยมณี มีเนื้อหาเข้ากับนิยามของ “นิราศวรรณคดี” ซึ่งถือเป็นประเภทย่อยของวรรณคดีนิราศอีกด้วย สายทิพย์ นุกุลกิจ (2523, น. 29) เสนอความหมายของนิราศวรรณคดีไว้ว่า นิราศวรรณคดี คือ นิราศสมมติที่ผู้แต่งคิดแต่งขึ้นโดยอาศัยเค้าเรื่องมาจากวรรณคดีจับตอนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการพลัดพรากจากกันของตัวละครเอก ผู้แต่งอาจเขียนในลักษณะเป็นสำนวนนิราศแทรกอยู่ในวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ เช่น ลิลิตพระลอ สมุทรโฆษคำฉันท์ ลิลิตตะเลงพ่าย อิเหนา ขุนช้างขุนแผน ฯลฯ หรือผู้แต่งจะนำเหตุการณ์เฉพาะตอนที่กล่าวถึงการพลัดพรากจากกันของตัวละครเอกมาแต่งเป็นสำนวนนิราศ นิราศวรรณคดีจึงมีลักษณะที่แตกต่างไปจากวรรณคดีนิราศเรื่องอื่น ๆ คือ ผู้แต่งมิได้เดินทางจากนางอันเป็นที่รักไปที่ไหน หากแต่ผู้แต่งคิดสร้างอารมณ์สมมติให้กับตัวละครเอกที่ต้องเดินทางจากนางที่รักไปตามเหตุการณ์ในท้องเรื่อง

จากนิยามข้างต้น ผู้วิจัยเห็นด้วยกับทัศนะของสายทิพย์ นุกุลกิจ ที่ว่านิราศวรรณคดีเป็นนิราศสมมติที่อาศัยเค้าเรื่องตอนพลัดพรากของคู่พระนางจากวรรณคดีมาแต่งใหม่ แต่นิยามดังกล่าวไม่น่าจะครอบคลุมไปถึง “สำนวนนิราศในวรรณคดี” เนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่า “นิราศวรรณคดี” และ “สำนวนนิราศในวรรณคดี” นั้นมีลักษณะที่ต่างกัน บทนิราศหรือ “สำนวนนิราศในวรรณคดี” เป็นบทคร่ำครวญผ่านขนบการพรรณนาหรือการชมธรรมชาติซึ่งแทรกอยู่ในวรรณคดีไทย ทั้งยังมีบทบาทช่วยเสริมอารมณ์เศร้าโศกของคู่พระนางเมื่อต้องพลัดพรากจากกันให้เด่นชัดขึ้น ดังนั้น “สำนวนนิราศในวรรณคดี” จึงจัดเป็น “ขนบวรรณคดี” หนึ่งในปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย มิได้จำกัดว่าจะต้องแทรกอยู่ในงานประเภตนิราศเท่านั้น ทั้งนี้ การแทรกบทนิราศหรือ “สำนวนนิราศในวรรณคดี” ก็ไม่ได้มีผลกระทบกับใจความสำคัญหรือเนื้อเรื่องของวรรณคดีในแง่ของการ “อ่านเอาเรื่อง” อีกด้วย

ส่วนลักษณะของ “นิราศวรรณคดี” นั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นการเลือกเนื้อหาจากวรรณคดีมาแต่งขยายความร่วมกับ “ขนบนิราศ” มีทั้งลักษณะที่เหมือนและต่างจากวรรณคดีต้นเรื่องจนนับได้ว่าเป็นเรื่องราวชุดหนึ่งหรือเป็นวรรณคดีประเภทใหม่ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาจากวรรณคดีเอกเรื่องต่าง ๆ เนื้อหาสำคัญของนิราศวรรณคดีอาจหยิบยกตอนพลัดพรากของคู่พระนางจากวรรณคดีมาแต่งเป็นเนื้อเรื่องใหม่ดำเนินความทำนองนิราศตามนิยามของสายทิพย์ นุกุลกิจ เช่น นิราศสิดาหรือราชาพิลาปคำฉันท์ นิราศอิเหนา นิราศพระรถ หรืออาศัยเค้าเรื่อง

จากตอนสำคัญที่เป็นที่รู้จักแล้วนำมาแต่งใหม่ในรูปแบบของ “นิราศ” เพื่อวัตถุประสงค์บางประการ เช่น กลอนนิราศพระอภัยมณีและนิราศขุนช้างขุนแผน

หากจัดประเภทกลอนนิราศพระอภัยมณีตามนิยามดังกล่าว ตัวบทนี้จะอยู่ในประเภทย่อยของวรรณคดีนิราศและถือเป็นนิราศวรรณคดีเรื่องหนึ่ง อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในอีกมุมมอง กลอนนิราศพระอภัยมณี ยังมีลักษณะที่สอดคล้องกับลักษณะงานเขียนรูปแบบแฟนฟิก ซึ่ง Dalzell (2018, p. 1954) ได้อธิบายความหมายของคำว่า “แฟนฟิก” หรือ “แฟนฟิกชัน” ไว้ว่า “แฟนฟิกชัน” (fanfiction) เป็นงานเขียนที่มีโครงเรื่องซับซ้อนและมุ่งเน้นความรักโรแมนติก มักเกี่ยวข้องกับวรรณคดีหรือวรรณกรรมเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และอาจเกิดจากจินตนาการของผู้แต่งแฟนฟิกโดยมิได้มีพื้นฐานมาจากเรื่องจริงแต่อย่างใด ส่วนในบริบทสังคมไทย รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2560, น. 160) ได้อธิบายความหมายของ “แฟนฟิก” หรือ “แฟนฟิกชัน” ไว้ว่า

แฟนฟิกหรือแฟนฟิกชันเป็นคำทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Fan Fiction ในภาษาไทยอาจจะเรียกคำเต็มว่า แฟนฟิกชัน หรือเรียกย่อว่า แฟนฟิก (Fanfic) เอฟเอฟ หรือฟิก FIC ก็ได้ [...] แฟนฟิกคืองานเขียนที่นำบุคคลที่มีอยู่จริง ตัวละครในนวนิยาย หรือการ์ตูน หรือภาพยนตร์ หรือ เกมออนไลน์ หรือนำฉาก หรือ สถานการณ์ในเรื่องที่ตนนิยมไปเขียนใหม่ อาจจะแต่งต่อจากเรื่องเดิม หรือ แต่งใหม่ตามจินตนาการของตน หรือแต่งล้อเลียน (parody) แล้วเผยแพร่ต่อสาธารณะ

ปัจจุบันงานเขียนแฟนฟิกเผยแพร่ทางออนไลน์อย่างกว้างขวาง จนจัดเป็นประเภทหนึ่งของวรรณกรรมที่เผยแพร่ในอินเทอร์เน็ตหรือที่เรียกว่าวรรณกรรมออนไลน์ แต่หากพิจารณาพัฒนาการความนิยมงานเขียนแฟนฟิกในสังคมโลกและสังคมไทยแล้ว แฟนฟิกหรือรูปแบบงานเขียนที่นำวรรณคดีวรรณกรรมที่มีมาก่อนมา “แต่งต่อ” “แต่งล้อ” หรือ “แต่งใหม่” นั้นเป็นที่นิยมในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ก่อนแพลตฟอร์มออนไลน์มีบทบาทมากขึ้นในชีวิตประจำวันของมนุษย์ นอกจากแฟนฟิกจะเป็นงานเขียนที่ต่อยอดเรื่องราวจากหนังสือ การ์ตูน เกมคอมพิวเตอร์ และสื่อภาพเคลื่อนไหวแบบภาพยนตร์และซีรีส์แล้ว แฟนฟิกยังมีการเขียนที่นำศิลปินที่มีตัวตนในสังคมมาสร้างเป็นตัวละครตามจินตนาการของผู้เขียนซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มแฟนคลับ การแต่งแฟนฟิกจึงจำแนกได้ 5 ประเภท ได้แก่ แฟนฟิกดารานักร้อง แฟนฟิกวรรณกรรมตะวันตก แฟนฟิกการ์ตูนญี่ปุ่น แฟนฟิกนวนิยายไทยและแฟนฟิกวรรณคดีไทย (รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 2560, น. 163-195, 204-205)

จากกรอบแนวคิดดังกล่าว เมื่อนำมาพิจารณาเนื้อหาของกลอนนิราศพระอภัยมณี ในเบื้องต้น ผู้วิจัยเห็นว่า ตัวบทมีลักษณะเนื้อหาที่สอดคล้องกับลักษณะงานเขียนในรูปแบบแผนพิภพวรรณคดีไทย ซึ่งถือเป็นงานเขียนประเภทหนึ่งของแผนพิภพที่มีการนำตัวละครหรือเนื้อเรื่องในวรรณคดีไทยมาดัดแปลง แต่งเติม เพิ่มหรือลด ตามจินตนาการและการตีความใหม่เพื่อมา “เล่าใหม่” ในพื้นที่สาธารณะ ทั้งนี้ แผนพิภพวรรณคดีไทยอาจปรากฏได้ทั้งในรูปแบบงานเขียนร้อยแก้วและร้อยกรอง ตัวอย่างเช่น นวนิยายเรื่องรักที่ต้องมนตรา ดัดแปลงมาจากวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ เรื่องรามเกียรติ์ฮาเฮ ดัดแปลงมาจากวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ เรื่องขุนช้างขุนแผน สำนวนกลอนเล่นคำผวน ดัดแปลงมาจากวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน (รีนฤทัย สัจจพันธุ์, 2560, น. 184-193) เหตุที่กล่าวดังนี้ เนื่องจากภาพรวมเนื้อหาในกลอนนิราศพระอภัยมณี มีการดำเนินเรื่องที่แตกต่างไปจากนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี อย่างชัดเจน ผู้แต่งได้ดัดแปลงบุคลิกภาพของตัวละครเอก และแทรกลักษณะของงานเขียนประเภทอื่น ๆ เพื่อเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระอภัยมณี แบบใหม่ตามจินตนาการและเผยแพร่ต่อสาธารณะในช่วงทศวรรษ 2500

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่า ยังไม่มีผู้ศึกษากลอนนิราศพระอภัยมณีของนายฉันท ขำวิไล ทั้งในด้านกลวิธีทางวรรณศิลป์ แนวคิดตลอดจนความสัมพันธ์ในมิติเกี่ยวกับประเภทวรรณกรรม (Genre) เนื่องจากผู้ศึกษาส่วนใหญ่มักจะเลือกศึกษางานนิราศวรรณคดีเรื่องอื่น เช่น นิราศพระรถ ราชานิลาปคำฉันทหรือนิราศสีดา นิราศอิเหนา ฯลฯ และประเด็นที่ศึกษาส่วนใหญ่ คือ การศึกษาในด้านการดัดแปลงจากตัวบทต้นทางมาเป็นตัวบทประเภตนิราศ เช่น บทความเรื่อง “ปางอิเหนาเส้าสุดถึงบุษบา”: สุนทรภูกับการสร้างอารมณ์สะท้อนใจในนิราศอิเหนา ของกิริติ ธนะไชย (2551) บทความเรื่องนิราศขุนช้างขุนแผน : จากบทเสภาถึงบทนิราศ ของนพดล จันทรเพ็ญ (2559) ฯลฯ ผลการศึกษาส่วนใหญ่จึงแสดงให้เห็นมิติความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกลอนนิทานหรือกลอนบทละครที่มีการดัดทอนและเพิ่มรายละเอียดเกี่ยวกับการคร่ำครวญของตัวละครเอกเพื่อให้สอดคล้องกับขนบนิราศเท่านั้น ส่วนเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับแผนพิภพวรรณคดีไทยส่วนใหญ่จำกัดขอบเขตการศึกษาอยู่ในกลุ่มนวนิยายซึ่งเป็นงานเขียนร้อยแก้ว เช่น แผนพิภพวรรณคดีไทยแนวยาโออี: การดัดแปลงวรรณคดีไทย เป็นวรรณกรรมประชานิยม ของสิรินทร จิระกุล (2561) นวนิยายยาโออีจากวรรณคดีไทย: การศึกษาสหบทและกลวิธีการประพันธ์ ของวัชรินทร์ นระทัต (2567)

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา**กลอนนิราศพระอภัยมณี**โดยพิจารณาควบคู่กันกับแนวคิดเรื่องประเภทวรรณกรรม (genre) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง**นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีกับกลอนนิราศเรื่องพระอภัยมณี** ตลอดจนใช้แนวคิดดังกล่าวพิจารณา **กลอนนิราศพระอภัยมณี**ของนายฉันทน์ ขำวิไลในฐานะแผนพิภพวรรณคดีไทยยุคแรกที่ดีดแปลงมาจาก**นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี** โดยมีคำถามวิจัยตั้งต้นว่า นอกจากการดัดแปลงข้ามประเภทจากตัวบทต้นทางซึ่งเป็นกลอนนิทานและรักษาขนบนิราศในฐานะนิราศวรรณคดีแล้ว **กลอนนิราศพระอภัยมณี** ยังมีการแทรกลักษณะของงานเขียนประเภทอื่นเพื่อสร้างสรรค์ตามแรงบันดาลใจของผู้แต่งจนเป็นเรื่องเล่า “พระอภัยมณี” แบบใหม่อย่างไร คำตอบที่ได้จากการวิจัยน่าจะช่วยให้เข้าใจแนวคิดและการสร้างสรรค์เรื่อง**พระอภัยมณี**ในฐานะวรรณคดีประเภทนิราศและงานเขียนรูปแบบแผนพิภพวรรณคดีไทยในมิติที่ลึกซึ้งขึ้น นอกจากนี้ ผลการศึกษายังน่าจะช่วยขยายขอบเขตความรู้เกี่ยวกับกลุ่มงานประเภทนิราศวรรณคดีในฐานะตัวบทที่มีความน่าสนใจจากการข้ามประเภทวรรณคดีต้นเรื่องเดิมมาเป็นวรรณคดีนิราศ และการผสมผสานตลอดจนปะทะสังสรรค์กับลักษณะของวรรณคดีประเภทอื่น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง**กลอนนิราศพระอภัยมณี**ของนายฉันทน์ ขำวิไลกับ**นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี**ของสุนทรภู่
2. ศึกษาการสร้างสรรค์**กลอนนิราศพระอภัยมณี**ให้มีลักษณะสอดคล้องกับลักษณะงานเขียนรูปแบบแผนพิภพวรรณคดีไทย

กรอบแนวคิดการวิจัย

บทความวิจัยนี้ใช้แนวคิดของจอห์น โฟรว (John Frow) ที่อาศัยแนวคิดทฤษฎีของรูปแบบนิยมรัสเซียเข้ามาช่วยในการศึกษาเรื่องประเภทวรรณคดี (Genre) นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับแผนพิภพวรรณคดีไทยมาใช้ในการศึกษาลักษณะของตัวบทด้วย

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจาก**ตัวบทกลอนนิราศพระอภัยมณี** ของนายฉันทน์ ขำวิไล พิมพ์รวมเล่มครั้งที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2504 จัดพิมพ์โดยองค์การการค้าของคุรุสภา

ผลการวิจัย

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลอนนิราศพระอภัยมณีของนายฉันท ขำวิไลกับนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ และการสร้างสรรค์กลอนนิราศพระอภัยมณีให้มีลักษณะสอดคล้องกับลักษณะงานเขียนรูปแบบแฟนฟิควรรณคดีไทย ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษา 2 ประเด็นดังนี้

1. กลอนนิราศพระอภัยมณีในฐานะวรรณคดีประเภทนิราศ: ความสัมพันธ์กับนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่

“ประเภท” เป็นสิ่งที่ได้รับการกำหนดด้วยระบบการจัดกลุ่มตามรูปแบบการประพันธ์กลวิธีทางวรรณศิลป์หรือเนื้อหาของผลงานนั้น ๆ ทั้งนี้ ในการแบ่งกลุ่มแต่ละกลุ่ม ผลงานแต่ละชิ้นย่อมมีลักษณะเฉพาะที่แสดงให้เห็นความเป็นประเภทเดียวกันหรือที่เรียกว่า “ชนบ” ทั้งนี้ “ชนบ” หรือแบบแผนการแต่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างความหมาย และการตีความหมายของงานแต่ละประเภทอย่างลึกซึ้ง นำไปสู่การวิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีวรรณกรรมในระดับลึกได้ (Frow, 2006, p. 10)

นิราศเป็นวรรณคดีประเภทหนึ่งที่มีลักษณะของการพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกของผู้แต่งส่วนใหญ่มักเน้นให้เห็นถึงการพลัดพรากจากนางหรือบุคคลผู้เป็นที่รัก อย่างไรก็ตาม ชนบหรือลักษณะของวรรณคดีประเภทนิราศก็ยังมีความคิดเห็นที่แตกต่างออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรกคือการพิจารณาจากการตั้งชื่อเรื่องว่า “นิราศ” ในฐานะบันทึกการเดินทางหรือจดหมายเหตุขณะที่กลุ่มที่สองนั้นใช้ลักษณะของวรรณคดีนิราศสมัยอยุธยาตอนต้นเป็นเกณฑ์สำคัญทำให้เกิดข้อสรุปว่า ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของวรรณคดีประเภทนิราศ คือ การถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกพรรณนาคร่ำครวญอันสืบเนื่องมาจากความพลัดพรากสูญเสีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รักซึ่งอาจเป็นจริงหรือสมมติขึ้นก็ได้ การครวญรำพันถึงนางในนิราศมักเชื่อมโยงกับธรรมชาติ การเดินทางและความเปลี่ยนแปลงของวันเวลาฤดูกาล ผู้แต่งมักผูกความเศร้าไว้กับสรรพสิ่งผ่านภาษาและลีลาการประพันธ์เป็นสื่อสร้างความรู้สึกซาบซึ้งเสียดอารมณ์ดังปรากฏเรื่อยมาในนิราศสมัยอยุธยาจนถึงงานนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ (สุปานิ พัดทอง, 2552, น. 56)

ในการศึกษานี้ ผู้วิจัยเลือกใช้นิยามของวรรณคดีประเภทนิราศในกลุ่มที่สอง เนื่องจากเห็นว่านิยามที่ครอบคลุมองค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นนิราศคือ แก่นของการคร่ำครวญและการพลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รัก นิยามดังกล่าวยังสอดคล้องกับตัวบทกลอนนิราศ

พระอภัยมณีที่ผู้วิจัยนำมาศึกษา เนื่องจาก**กลอนนิราศพระอภัยมณี**มีลักษณะเป็นนิราศสมมติที่มีเนื้อหาว่าด้วยการคร่ำครวญของตัวละครเอกที่มาจาก**นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี** นอกจากนี้ หากพิจารณาตามนิยามความหมาย**นิราศวรรณคดี**ที่สายทิพย์ นุกูลกิจให้ไว้ว่า “นิราศวรรณคดีเป็นนิราศสมมติที่อาศัยเค้าเรื่องตอนพลัดพรากของคู่พระนางจากวรรณคดีมาแต่งใหม่” (สายทิพย์ นุกูลกิจ, 2523, น. 29) **กลอนนิราศพระอภัยมณี** ยังมีลักษณะที่อาศัยเค้าเรื่องจากวรรณคดีเดิม โดยคัดเลือกตอนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการพลัดพรากจากกันของตัวละครเอก แล้วนำมาแต่งใหม่ในรูปแบบของ “นิราศ”

เมื่อพิจารณากลอน**นิราศพระอภัยมณี** ในฐานะ “นิราศวรรณคดี” ผู้วิจัยพบว่า นายฉันท ขาวโละได้อาศัยเค้าเรื่องเหตุการณ์ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อจาก**เรื่องพระอภัยมณี**มาแต่งใหม่ นายฉันท ขาวโละได้นำเหตุการณ์จากตอนอื่น ๆ ในเรื่อง เช่น ตอนพระอภัยมณีโดยสารเรือนางสุวรรณมาลี ตอนพระอภัยมณีเรือแตก ฯลฯ มาผสมผสานและดัดแปลงเรื่องให้มีลักษณะเป็นไปตาม “ขนบนิราศ” โดยเฉพาะการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกพรรณนาคำครวญของตัวละครอันสืบเนื่องมาจากความพลัดพรากสูญเสีย

กลอนนิราศพระอภัยมณีเริ่มเปิดเรื่องตอนที่พระอภัยมณีคร่ำครวญที่จำต้องอาศัยอยู่กับนางผีเสื้อสมุทรภายในถ้ำ จากนั้น พระอภัยมณีได้รำพันถึงความหลังของตนเมื่อครั้งยังเป็นพระโอรสแห่งเมืองรัตนา พระอภัยมณีได้คิดอุบายให้นางผีเสื้อสมุทรออกไปหาสมุนไพรมาช่วยรักษาอาการเจ็บป่วยของตน ระหว่างการสอนวิชาให้แก่สินสมุทร พระอภัยมณีจึงได้แทรกการเล่านิทานซึ่งมีเนื้อหาเป็นประวัติชีวิตของตนเองให้สินสมุทรฟัง สินสมุทรกับพระอภัยมณีจึงครวญและรำให้จนสลับไป ด้านนางผีเสื้อสมุทรภายหลังกลับเข้ามาเห็นสองพ่อลูกสลับคิดว่าสิ้นชีวิตเพราะอดอาหาร จึงรำให้และสลับตามไปด้วย จากนั้นผู้แต่งได้เล่าอาการเศร้าโศกของภูตผีบริวารของนางผีเสื้อสมุทรสลับกับอาการโศกของเหล่าภูตผีที่ผีเสื้อสมุทรเลี้ยงไว้เป็นทาสเนื่องจากคิดว่าผีเสื้อสมุทรได้ตายจากโลกนี้ไปแล้ว ไม่นานหลังจากนั้นตัวละครทั้งสามคือ สินสมุทร พระอภัยมณีและนางผีเสื้อสมุทรได้พ้นจากสลับและสลับกันคร่ำครวญ สินสมุทรพยายามออกอุบายช่วยเหลือพระอภัยมณีให้กลับเมือง จึงเสนอให้พระบิดาและมารดาไปเปิดโลกกว้างใช้ชีวิตคู่อยู่ในเมืองแต่นางผีเสื้อสมุทรไม่เห็นด้วย พระอภัยมณีจึงผิดหวังและผินถึงเหตุการณ์ที่มีผู้มาช่วยเหลือได้ผจญภัยในท้องทะเลขณะเรือล่ม จนกระทั่งแสดงความสามารถเป่าปี่ให้นางยักษ์สิ้นลมหายใจกลายเป็นหิน เมื่อพระอภัยมณีตื่นและพบว่า เป็นเพียงฝัน ก็ครวญถึงชะตาชีวิตที่ไม่สามารถหลบหนีจากผีเสื้อสมุทรไปได้สำเร็จ ก่อนที่ผู้แต่งจะแนะนำให้ผู้อ่านไปติดตามอ่าน**นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี** ในฐานะผลงานเรื่องสำคัญของกวีเอก

ทั้งนี้ ในตอนท้ายเรื่อง นายฉันท ขำวิไลยังได้แต่งกลอน “เกียรติประวัติสุนทรภู่” เพื่อสดุดีสุนทรภู่ในฐานะกวีเอกของไทยด้วย จากภาพรวมของเนื้อเรื่องจะเห็นได้ว่า การดำเนินเรื่องในกลอนนิราศพระอภัยมณีส่วนใหญ่แตกต่างจากวรรณคดีต้นเรื่องจนนับได้ว่าเป็นเรื่องเล่าใหม่หรือเป็นวรรณคดีประเภทใหม่ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเสนอตารางเปรียบเทียบเนื้อหาระหว่างกลอนนิราศพระอภัยมณีของนายฉันท ขำวิไลกับนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีทั้งสองเรื่อง และเนื้อหาส่วนที่นายฉันท ขำวิไลนำมาสร้างสรรค์ใหม่ ดังนี้

ตาราง 1 เปรียบเทียบเนื้อหาของกลอนนิราศพระอภัยมณีกับนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี

กลอนนิราศพระอภัยมณีของนายฉันท ขำวิไล	นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่
1. พระอภัยมณีคร่ำครวญหลังจากถูกนางผีเสื้อสมุทรลักพาตัวอยู่ในถ้ำ โดยให้เหตุผลว่า แม้นางผีเสื้อสมุทรมีรูปจำแลงงาม แต่มีนิสัยและกิริยามารยาทไม่ดี อีกทั้งยังมีความคิดเห็นไม่ตรงกันอยู่เสมอ นอกจากนี้ ด้วยชาติกำเนิดและเผ่าพันธุ์ที่ต่างกัน ทำให้พระอภัยมณีต้องการหนีไปจากนางผีเสื้อสมุทร	ไม่ปรากฏในเรื่อง
2. พระอภัยมณีคร่ำครวญถึงชะตาชีวิตที่ถึงแม้จะเป็นชายมีวิชาความรู้ทางศิลปะแต่ก็ไม่สามารถเลี้ยงดูตนเองได้ และคร่ำครวญว่าตนเองนั้นหวังที่จะทำนุบำรุงชาติ จึงมีความเห็นว่าใครที่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนและทำงานเพื่อชาติก็สมควรได้รับการสนับสนุน ความเสียใจทำให้พระอภัยมณีคิดวิพากษ์วิจารณ์ท้าวสุทัศน์ พระบิดาผู้ครองเมืองรัตนาซึ่งไม่เห็นความสำคัญของศิลปะไทยและวิพากษ์วิจารณ์การสนับสนุนคนต่างชาติให้เข้ามาค้าขายแต่ไม่สนับสนุนคนในชาติเดียวกัน	

ตาราง 1 เปรียบเทียบเนื้อหาของกลอนนิราศพระอภัยมณีกับนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี (ต่อ)

กลอนนิราศพระอภัยมณีของนายฉันทน์ ขำวิไล	นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่
3. เมื่อพระอภัยมณีได้สติ พระอภัยมณีจึงพยายามหาหนทางหนีแต่ก็หนีไปไม่ได้ เพราะปากถ้ำปิดสนิท จึงคิดหาอุบายลวงนางผีเสื้อสมุทร พระอภัยมณีแก้มละเมอจากฝันและสร้างปวญเพื่อทำอุบายลวงนางผีเสื้อสมุทรว่า ตนเองติดเชื้อราในอาหารสาเหตุจากผลไม้ที่นางผีเสื้อสมุทรไปเสาะหามาให้ น่าจะเป็นพิษ พระอภัยมณีจึงลวงให้ผีเสื้อสมุทรไปทำพิธีปลุกเสกยาแก้พิษให้พระอภัยมณี	<u>ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ</u> (2) พระอภัยมณีคิดอุบายลวงนางผีเสื้อสมุทรไปจำศีล โดยสร้างว่าตนเองฝันร้าย และเกรงว่านางผีเสื้อสมุทรจะได้รับเคราะห์ พระอภัยมณีจึงเสนอให้นางผีเสื้อสมุทรออกจากถ้ำไปอาศัยที่ตื้นเขาและอดอาหารประมาณ 3-4 วัน เพื่อสะเดาะเคราะห์ตามธรรมเนียม
4. ฝ่ายนางผีเสื้อสมุทรไม่หลงกล สร้างว่าพิธีกรรมดังกล่าวใช้เวลาานาน อีกทั้งตนเองก็เป็นห่วงและไม่อยากจากพระอภัยมณีไปไหนไกล เพราะกลัวว่าจะไม่มีใครคอยปรนนิบัติ นางผีเสื้อสมุทรจึงคิดรักษาด้วยการนวดเฟ้นพระสวามีเพื่อบรรเทาอาการ เมื่อได้รับการนวดเฟ้นจากนางผีเสื้อสมุทร พระอภัยมณีจึงทำทีหลับลงไป ไม่เพื่อคลั่งต่อเพราะกลัวว่านางผีเสื้อสมุทรจะจับได้ว่าสร้างทำเพื่อหาทางหลบหนี พระอภัยมณีคร่ำครวญถึงชีวิตอันน่ารันทดของตนเองและปลอบใจตนเองว่ายังคงมีสินสมุทรบุตรชายที่เกิดกับนางผีเสื้อสมุทร อยู่เป็นเพื่อน ยามคลายเศร้าก็ได้คอยฝึกสอนความรู้ให้แก่สินสมุทร	ไม่ปรากฏในเรื่อง

ตาราง 1 เปรียบเทียบเนื้อหาของกลอนนิราศพระอภัยมณีกับนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี (ต่อ)

กลอนนิราศพระอภัยมณีของนายฉันท ขำวิไล	นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่
5. ลินสมุทรมีคุณสมบัติที่พิเศษคือ มีกำลังวังชา และว่องไวมาก ยามนางผีเสื้อสมุทรออกไปหาเสบียงภายนอกถ้ำ ลินสมุทรมักจะคอยหัดยก “แผ่นผา” ที่นางผีเสื้อสมุทรใช้มาปิดปากถ้ำ ลินสมุทรมักจะออกไปเที่ยวเล่น แต่ยามที่นางผีเสื้อสมุทรอยู่ในถ้ำ ลินสมุทรมักจะทำที่ตั่งใจเรียนและทบทวนตำรา เมื่อหยุดพักก็ชวนคุยกับพระอภัยมณีและสนใจหัดเรียนดนตรีกับพระอภัยมณี	<u>ตอนพระอภัยมณีเห็นนางผีเสื้อ</u> (1) ลินสมุทรมีบุตรของพระอภัยมณีและนางผีเสื้อสมุทร มีกำลังวังชาและมักออกไปเที่ยวเล่นนอกถ้ำเมื่อนางผีเสื้อสมุทรออกไปหาอาหาร วันหนึ่งลินสมุทรมักจะเฝ้าจนน้ำได้จึงนำไปให้พระบิดา ดู พระอภัยมณีเห็นดังนั้นตกใจมาก จึงได้ตักเตือนลินสมุทรมานาน ภายหลังพระอภัยมณีสบโอกาสเล่าชีวิตความเป็นมาของตนเอง และเล่าความจริงเกี่ยวกับชาติกำเนิดของนางผีเสื้อสมุทร ลินสมุทรมักได้ฟังความดังนั้นก็เสียใจมาก
6. พระอภัยมณีแม้ภายในใจจะเศร้าแต่ก็ทำให้เป็นมีความสุข และคิดอุบายอบรมสั่งสอนบุตรชายของตนเองผ่านบทเพลงกล่อมนอน มีการแทรกบทชมธรรมชาติและกล่าวถึงเรื่องราวความเป็นมาของตนเองก่อนที่นางผีเสื้อสมุทรจะลักพาตัวมาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน พระอภัยมณีคร่ำครวญด้วยความโศกเศร้ากับชะตาชีวิตของตนเองจนหมดสติไป ฝ่ายลินสมุทรมองเห็นว่าชวนชมหมดสติตามกัน	
7. นางผีเสื้อสมุทรเมื่อกลับมาถึงถ้ำที่พักอาศัย เห็นพระอภัยมณีและลินสมุทรมหมดสติ นางจึงคิดว่าทั้งสองพระองค์สิ้นชีวิตเพราะอดอาหาร นางผีเสื้อสมุทรจึงคร่ำครวญรำพันถึงความรักต่อสามีและบุตรชาย จนกระทั่งสลบไป ฝ่ายภูตผีปิศาจของนางผีเสื้อสมุทรเมื่อเห็นนางผีเสื้อสมุทรรำไห้จนสลบไปก็แสดงกิริยาที่แตกต่างกัน ผู้แต่งได้บรรยายอาการกิริยาของบรรดาภูตผี เช่น บางพวกโศกเศร้าอาลัยถึงนางผีเสื้อสมุทร ภูตผีบางพวกดีใจ ขณะที่ภูตผีบางพวกก็รำไห้ด้วยความกังวลใจกลัวว่านางผีเสื้อสมุทรจะฟื้นคืนชีวิต	ไม่ปรากฏในเรื่อง

ตาราง 1 เปรียบเทียบเนื้อหาของกลอนนิราศพระอภัยมณีกับนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี (ต่อ)

กลอนนิราศพระอภัยมณีของนายฉันท ขำวิไล	นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่
8. เมื่อสินสมุทรพินได้สติเห็นพระบิดาและมารดา หมดสติก็เข้าใจผิดว่าสิ้นชีวิตไปแล้ว จึงคร่ำครวญ รำพันถึงพระคุณ ต่อมา พระอภัยมณีได้สติ พระ อภัยมณีและสินสมุทรต่างพากันรำไห่และครวญถึง นางผีเสื้อสมุทรด้วยความผูกพันและอาลัยรัก จากนั้น พระอภัยมณีได้รำพันถึงสังขารของโลก และความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ที่ยังคงเวียนว่าย ตายเกิดในสังสารวัฏ เมื่อนางผีเสื้อสมุทรพินคืนสติ ทั้งสามคนจึงได้พูดคุยกัน สินสมุทรชักชวนนาง ผีเสื้อสมุทรไปหาที่อยู่อาศัยอื่น และอาสาจะเป็นคน หาเลี้ยงบิดามารดาเอง นางผีเสื้อสมุทรไม่ยินยอม และยืนยันจะพักอาศัยสถานเดิม พระอภัยมณีจึง หมดหนทางในการหลบหนีจากนางผีเสื้อสมุทร	ไม่ปรากฏในเรื่อง
ยามกลางคืน พระอภัยมณีฝันว่ามีเทวดามาอุ้ม พระองค์และสินสมุทรข้ามทะเลไปถึงเกาะแก้ว พิสดาร และได้พบกับฤๅษีนักพรตซึ่งบำเพ็ญเพียร ณ เกาะแก้วพิสดารเป็นเวลากว่าพันปี หลังจากนั้น เทวดา “กลายร่าง” เป็นนางเงือก และใช้ชีวิต ร่วมกับพระอภัยมณีและสินสมุทรที่เกาะแห่งนั้น วัน หนึ่ง มีเรือสำเภาลัดเข้ามาที่เกาะ มีหญิงงามผู้ หนึ่งติดตามมากับเรือสำเภาและอาสาจะพาพระ อภัยมณีเดินทางกลับเมือง พระอภัยมณีจึงได้กล่าว ลานางเงือกซึ่งตั้งครรถ์อยู่และมอบอำมรงค์ฝาก นางเงือกไว้ให้บุตรในครรภ์	<u>ตอนพระอภัยมณีพบนางสุวรรณมาลี</u> <u>และตอนพระอภัยมณีโดยสารเรือ</u> <u>นางสุวรรณมาลี</u> หลังจากนางเงือกพาพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ สมุทรจนมาถึงเกาะแก้วพิสดาร ก็ได้พักอาศัยอยู่ ที่เกาะ จนวันหนึ่งมีเรือสำเภาของท้าวสิลราช และนางสุวรรณมาลีลัดเข้ามาที่เกาะ เมื่อพระ อภัยมณีพบนางสุวรรณมาลีก็หลงรัก ขอร้องให้ พระฤๅษีฝากให้ตนติดเรือสำเภาโดยสารไปกับ นางสุวรรณมาลี ก่อนเดินทาง พระอภัยมณีได้ กล่าวลานางเงือกซึ่งตั้งครรถ์อยู่ และฝากพระ อำมรงค์และจุฑามณีรัตนไว้ให้บุตรในครรภ์

ตาราง 1 เปรียบเทียบเนื้อหาของกลอนนิราศพระอภัยมณีกับนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี (ต่อ)

กลอนนิราศพระอภัยมณีของนายฉันทน์ ขำวิไล	นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่
9. ระหว่างการเดินทาง เกิดพายุใหญ่กลางทะเลจนเป็นเหตุให้เรือสำเภาแตก สาเหตุของพายุใหญ่ครั้งนี้มาจากพลังกำลังของนางผีเสื้อสมุทรที่ตามหาพระอภัยมณีด้วยความหึงหวง เมื่อพระอภัยมณีประคองตนรอดขึ้นฝั่งมาได้จึงได้เป่าเพลงปี่ทำให้นางผีเสื้อสมุทรขาดใจตาย ซากศพของนางกลายเป็นหิน	<u>ตอนพระอภัยมณีเรือแตก</u> ฝ่ายนางผีเสื้อสมุทรก็ได้พยายามตามหาพระอภัยมณี จนรู้ว่าพระอภัยมณีเดินทางมากับเรือสำเภาของนางสุวรรณมาลี นางผีเสื้อสมุทรและภูตผีบริวารได้พยายามล่อเรือสำเภา จนเกิดพายุใหญ่ทำให้เรือแตก พระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทรขึ้นบนยอดเขาและตัดสินใจเป่าเพลงปี่ไล่ภูตผี เสียงเพลงปี่ของพระอภัยมณีเป็นเหตุให้นางผีเสื้อสมุทรขาดใจตาย ซากศพของนางกลายเป็นหิน
10. พระอภัยมณีสะดุ้งตื่นจากฝัน และพบว่าตนเองยังไม่สามารถหลบหนีจากนางผีเสื้อสมุทรได้ พระอภัยมณีคิดว่าความฝันที่เกิดขึ้นนี้เป็นนิมิตหมายที่ดีและเผื่อรอโอกาสในการหลบหนีจากนางผีเสื้อสมุทรต่อไป	ไม่ปรากฏในเรื่อง
11. ผู้แต่งชักชวนให้ผู้อ่านหันมาอ่านวรรณคดีไทยเรื่องพระอภัยมณี ผลงานของสุนทรภู่ ซึ่งมีความไพเราะทั้งในด้านรสกลอน และมีเนื้อหาที่ละเอียดชวนติดตาม สัมกับการเป็นผลงานของกวีเอก	

จากตาราง นายฉันทน์ ขำวิไลได้แต่งกลอนนิราศพระอภัยมณี โดยใช้โครงเรื่องหลักจากนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ทั้ง 4 ตอนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตการผจญภัยและการเดินทางพลัดพรากของตัวละครเอก ได้แก่ ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร ตอนพระอภัยมณีพบนางสุวรรณมาลี ตอนพระอภัยมณีโดยสารเรือนางสุวรรณมาลี และตอนพระอภัยมณีเรือแตก ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับลักษณะของนิราศวรรณคดีซึ่งนายฉันทน์ ขำวิไลแต่งใหม่โดยอาศัยเค้าเรื่องของวรรณคดีที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเดินทางและการพลัดพรากของพระอภัยมณี ในบางตอน ผู้แต่งได้

สลับลำดับเหตุการณ์ทำให้เรื่องราวในกลอนนิราศพระอภัยมณีต่างไปจากต้นฉบับนิทานคำกลอน เช่น เหตุการณ์ที่นำเค้าเรื่องมาจากตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ ผู้แต่งได้เลือกถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของพระอภัยมณีและความพยายามออกอุบายในการหลบหนีจากนางยักษ์ ก่อนกล่าวถึงเหตุการณ์การวางแผนเล่าเรื่องราวชีวิตให้สินสมุทรฟังเพื่อหวังขอความช่วยเหลือ ลักษณะดังกล่าวนี้นอกจากจะแตกต่างไปจากลำดับเหตุการณ์ในต้นฉบับ ยังทำให้เห็นสีสันของตัวละครเอก คือ “พระอภัยมณี” ที่มีความเจ้าอุบายอีกด้วย ทั้งนี้ ผู้แต่งได้สร้างสรรค์เนื้อหาใหม่ให้สอดคล้องกับขนบนิราศตามลักษณะประเภทงาน คือ เพิ่มฉากตอนเพื่อแทรกบทคร่ำครวญของตัวละครในแต่ละเหตุการณ์ เช่น เหตุการณ์ที่พระอภัยมณีคร่ำครวญและรำพันอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัวหลังจากถูกนางผีเสื้อสมุทรลักพาตัวมาอยู่ในถ้ำ เหตุการณ์ที่นางผีเสื้อสมุทรครวญรำพันถึงความรักต่อสามีและบุตรชาย จนกระทั่งสลับไป ฯลฯ

นอกจากมิติการครวญที่สอดคล้องกับขนบสำคัญของวรรณคดีประเภทนิราศแล้ว ผู้วิจัยพบว่า กลอนนิราศพระอภัยมณี ยังมีลักษณะอีกประการ คือ การวิพากษ์วิจารณ์และการแทรกทัศนะส่วนตัวของผู้แต่ง ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับขนบนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งสุภาพรพลายเล็ก (2541, น. 213) เสนอผลการศึกษาไว้ว่า นิราศในสมัยรัตนโกสินทร์หลายเรื่องนั้น ผู้แต่งได้เน้นการวิพากษ์วิจารณ์และเสนอทัศนะส่วนตัวมากขึ้น

ในกลอนนิราศพระอภัยมณี มีบทแทรกทัศนะอยู่ในตอนพระอภัยมณีคร่ำครวญและเล่าความหลังของตนเอง ผู้แต่งได้ขยายความเหตุการณ์ในตอนดังกล่าวโดยแทรกทัศนะผ่านการตัดพ้อถึงพระบิดาของพระอภัยมณีที่ไม่เห็นความสำคัญของวิชาที่เป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมของชาติ เช่น เพลงปี่ และกระบี่กระบอง จากนั้นตัวละคร “พระอภัยมณี” ได้สอนผู้อ่านร่วมสมัยให้ใช้วิชาความรู้มาช่วยพัฒนาบ้านเมืองด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ โดยวิพากษ์วิจารณ์ผู้ที่มัก “พูดพร่ำคำปราศรัย” และ “สอพลอ” แต่ไม่ได้หวังช่วยชาติอย่างแท้จริง (ฉันท ขำวิไล, 2504, น. 108) นอกจากนี้ นายฉันท ขำวิไลยังได้เพิ่มเหตุการณ์การเลี้ยงลูกของนางผีเสื้อสมุทร และกำหนดให้ตัวละครภูตผีเหล่านั้นมีบทบาทหลังจากนางผีเสื้อสมุทรได้ครวญถึงพระอภัยมณีและสินสมุทรจนสลับไป นายฉันทกล่าวถึงลักษณะของภูตผีแต่ละตนซึ่งล้วนแต่สร้างอกุศลกรรมเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ ทั้งนี้ก็เพื่อสอนผู้อ่านร่วมสมัยไม่ให้ประพฤติดุร้ายหลักเบญจศีลต่าง ๆ (ฉันท ขำวิไล, 2504, น. 123-125)

เห็นได้ว่า กลอนนิราศพระอภัยมณี ใช้ลักษณะของนิราศในการเล่าเรื่อง โดยมีการวางโครงเรื่องใหม่ สลับเหตุการณ์และเพิ่มเติมเหตุการณ์ให้สอดคล้องกับขนบหรือลักษณะเฉพาะของประเภทวรรณคดีตลอดจนวัตถุประสงค์การแต่ง เนื้อเรื่องของกลอนนิราศพระอภัยมณีจึงเป็นเรื่องที่สร้างขึ้นใหม่จากนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ โดยประกอบด้วยหลายเหตุการณ์

และมีลักษณะเทียบเคียงกับ “เรื่องเล่าใหม่” ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจะนำไปอธิบายในหัวข้อต่อไป

2. กลอนนิราศพระอภัยมณีในฐานะแผนพิภพวรรณคดีไทย : การสร้างสรรค์และผสมผสานกับงานเขียนประเภทอื่น

ความน่าสนใจของกลอนนิราศพระอภัยมณี มิได้เกิดขึ้นจากมิติความสัมพันธ์ของตัวบทในฐานะวรรณคดีที่ข้ามประเภทจาก “กลอนนิทาน” มาเป็น “กลอนนิราศ” เท่านั้น แต่ตัวบทยังมีลักษณะที่ซับซ้อนจากการผสมผสานลักษณะของงานเขียนประเภทอื่น ๆ ที่เข้ามาช่วยสื่อความหมายของตัวบทและสร้างสรรค์ตัวบทในฐานะ “แผนพิภพวรรณคดี” ตามจินตนาการของผู้แต่งอีกด้วย

จอห์น โฟรว (John Frow) ใช้แนวคิดทฤษฎีของรูปแบบนิมิตส์เซียเข้ามาช่วยในการศึกษาประเภท (Genre) โดยมีมุมมองว่า การกำหนดประเภทและอธิบายตามขนบนิยมในสังคม โดยลดทอนคุณค่าของข้อมูลบางอย่างเป็นการตั้งข้อจำกัดต่อการศึกษามากเกินไป ทฤษฎีรูปแบบนิมิตส์เซียจึงมีลักษณะเด่นคือ การมุ่งพิจารณาข้อมูลแต่ละเรื่องว่ามีการปะทะสังสรรค์กับงานเรื่องอื่นอย่างไร ทั้งนี้ จอห์น โฟรวได้อ้างถึงโทโดรอฟ (Todorov) ซึ่งมีมุมมองว่า ประเภท (Genre) เปรียบเสมือนศูนย์รวมความเปลี่ยนแปลงของวรรณกรรมซึ่งอาจได้รับผลกระทบมาจากบริบทแวดล้อม ทั้งบริบทสังคมหรือบริบทของงานแต่ละเรื่อง ดังนั้น ประเภทของวรรณกรรมย่อมมีส่วนที่สัมพันธ์กัน งานแต่ละประเภทย่อมมีโครงสร้างหรือขอบเฉพาะที่มีลักษณะเป็นพลวัต อาจปรับเปลี่ยน คลี่คลายหรือมีพัฒนาการจากลักษณะของประเภทเดิมเสมอ (Frow, 2006, p. 71)

จากแนวคิดของจอห์น โฟรวเมื่อนำมาพิจารณากับกลอนนิราศพระอภัยมณี แล้ว ผู้วิจัยพบว่า นอกจากการแทรกขนบนิราศไว้ในตัวบท นายฉันท ขำวิไลยังได้แทรกลักษณะเฉพาะของงานเขียนประเภทอื่น ๆ ได้แก่ งานเขียนประเภทเรื่องเล่า งานเขียนประเภทชีวประวัติ เพื่อสร้างสรรค์กลอนนิราศพระอภัยมณี ให้มีลักษณะเป็น “เรื่องเล่าใหม่” สอดคล้องกับลักษณะของงานเขียนรูปแบบแผนพิภพวรรณคดีไทย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 การผสมผสานลักษณะของงานเขียนประเภทเรื่องเล่ากับวรรณคดีประเภทนิราศ

เรื่องเล่า (Narrative) หมายถึง เรื่องที่มีโครงสร้างและองค์ประกอบของเรื่องที่ชัดเจน สอดคล้องกับเป้าหมายของการเล่าเรื่อง คือมีทั้งส่วนที่เป็นเหตุการณ์เรื่องราวและส่วนที่เป็นกลวิธีหรือวิธีการในการถ่ายทอดเรื่องราวนั้น ส่วนเรื่องราว (story) ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของเรื่องเล่าจำเป็นต้องมีการร้อยเรียงเหตุการณ์ (events) ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน โดยเหตุการณ์เหล่านี้อาจ

เป็นลักษณะของการกระทำ (action) ในกรณีที่ตัวละครเป็นผู้กระทำสิ่งต่าง ๆ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น (happenings) กับตัวละครก็ได้ โครงสร้างของเรื่องราว (story) มักประกอบด้วย เหตุการณ์ ตัวละคร/ผู้เล่าเรื่องและฉาก (Chatman, 1978, p. 19, อ้างถึงใน สรณัฐ ไตลังคะ, 2560, น. 24) จากนิยามความหมายของเรื่องเล่าเมื่อนำมาพิจารณากับวรรณคดีประเภทนิราศโดยเฉพาะงานนิราศในสมัยอยุธยา พบว่าส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นบทร้อยกรองที่ไม่มี “เรื่องราว” และไม่เป็น “เรื่องเล่า” ลักษณะของวรรณคดีนิราศตั้งแต่ยุคแรกเริ่ม อาทิ **กำสรวลโคลงตัน ทวาทศมาสโคลงตัน** มักจะเป็นบทร้อยกรองที่มุ่งพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกของผู้แต่ง และเป็นเพียงบทพรรณนาที่ร้อยเรียงเนื้อความตามลำดับเส้นทางการเดินทางและวันเวลาที่หมุนเวียนไปเท่านั้น ไม่ได้ร้อยเรียงด้วยความเชื่อมโยงของเหตุการณ์ตามลักษณะของ “เรื่องเล่า” ดังนั้น การสลับลำดับความในเนื้อเรื่องย่อมไม่ส่งผลกระทบต่อการเข้าใจแก่นของเรื่องที่ต้องการเสนอความโศกเศร้าของผู้แต่ง

ขณะที่**กลอนนิราศพระอภัยมณี** กลับมีลักษณะที่แตกต่างไปจากลักษณะของนิราศที่กล่าวมาข้างต้น เพราะตัวบทมีลักษณะที่สอดคล้องกับความหมายของเรื่องเล่าและถ่ายทอดองค์ประกอบหลักของเรื่องเล่าที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากวรรณคดีเอกเรื่อง**พระอภัยมณี**อย่างครบถ้วน ได้แก่ นำเสนอเรื่องราวที่ประกอบขึ้นจากการสร้างและร้อยเรียงเหตุการณ์ นำเสนอเรื่องราวผ่านมุมมองของผู้เล่าเรื่องและตัวละคร และมีกลวิธีการนำเสนอเรื่องราวเพื่อส่งสารหรือความคิดบางประการไปยังผู้รับสาร อธิบายได้ดังนี้

2.1.1 การสร้างและร้อยเรียงเหตุการณ์ (events)

กลอนนิราศพระอภัยมณีมีลักษณะเด่นต่างจากตัวบทประเภทนิราศในยุคก่อนหน้า เพราะนิราศเป็นงานเขียนที่เน้นการพรรณนาอารมณ์เป็นสำคัญ ไม่เน้นการวางโครงเรื่องหรือการเรียงร้อยเหตุการณ์ให้เป็นเรื่องเล่า ส่วนในมิติของนิราศวรรณคดีนั้น นิราศวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ก็มักจะเลือกเหตุการณ์เฉพาะตอนที่ตัวละครเอกต้องพลัดพรากจากกันมาดัดแปลงเพื่อพรรณนาความโศกเศร้าของตัวละครมากกว่าจะแสดงให้เห็นการผสมผสานขนบนิราศกับ “เรื่องเล่าใหม่” หรือแฟนฟิกซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีแบบฉบับ **กลอนนิราศพระอภัยมณี**จึงถือเป็นนิราศวรรณคดีที่เล่าเรื่องด้วยการวางโครงเรื่องใหม่ ลำดับเหตุการณ์และสร้างเหตุการณ์อย่างน่าสนใจ

เนื้อเรื่องของ**กลอนนิราศพระอภัยมณี**เป็นเรื่องที่สร้างขึ้นใหม่จากนิทานคำกลอนเรื่อง**พระอภัยมณี**ประกอบไปด้วยเหตุการณ์ทั้งจากการกระทำของตัวละคร คือ พระอภัยมณีที่มีบทบาทเป็นผู้เล่าเรื่องบางช่วงบางตอนของเนื้อหา และเหตุการณ์จากสิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวละครพระอภัยมณี หากพิจารณาาร่วมกับตารางเปรียบเทียบเนื้อหาของเรื่อง**พระอภัยมณี**ทั้ง 2 ส่วนใน

ผลการศึกษาประเด็นที่ 1 จะพบว่า เหตุการณ์ที่สร้างขึ้นใหม่ในนิราศเรื่องนี้สัมพันธ์กันและมีเหตุผลเชื่อมโยงกันอยู่ จึงไม่สามารถสลบลำดับเหตุการณ์ได้

เมื่อนำมาพิจารณาในด้านการสร้างเหตุการณ์ในโครงเรื่องหลัก (plot) พบว่า ส่วนที่เป็น บทบาทหรือการกระทำของพระอภัยมณีในกลอนนิราศตลอดทั้งเรื่องนั้นมีลักษณะเด่น คือ มีความเจ้าเล่ห์และเจ้ามารยาอยู่ในหลายเหตุการณ์ เช่น การแสร้งละเมอขณะฝัน การแสร้งป่วยเพื่อหาทางหลบหนี การแสร้งหลับและทำทิวาอาการเป็นปกติหลังใช้อุบายไม่สำเร็จ การแสร้งเล่านิทานให้สินสมุทรฟังเป็นนัยว่ามารดาไม่ใช่มนุษย์ นอกจากการสร้างเหตุการณ์ขึ้นจากการกระทำของพระอภัยมณีแล้ว **กลอนนิราศพระอภัยมณี** ยังสร้างเหตุการณ์เพื่อให้พระอภัยมณีมีโอกาสเล่าสิ่งที่เกิดขึ้นกับชีวิตของตัวเอง โดยแสดงผ่านการครวญถึงความหลังในชีวิตซึ่งถูกท้าวสุทัศน์พระบิดาขับไล่ออกจากเมืองเพราะเรียนวิชาเพลงปี่จนกระทั่งถูกนางยักษ์ลักพาตัว เหตุการณ์การครวญถึงความหลังในชีวิตของพระอภัยมณี นอกจากจะเป็นการรักษาขนบการครวญตามลักษณะนิราศแล้วยังเป็นการเน้นย้ำถึงสาเหตุที่พระอภัยมณีจับปลัดจับผลูได้มาอยู่กินกับนางยักษ์อย่างไม่เต็มใจ จนต้องคิดหาอุบายหลบหนี

เมื่อพิจารณาการสร้างเรื่อง**กลอนนิราศพระอภัยมณี**แล้วจะเห็นได้ว่า **กลอนนิราศพระอภัยมณี**มีมิติของการสร้างเหตุการณ์แบบเรื่องเล่าผสมผสานกับการคร่ำครวญและพรรณนาอารมณ์ตามขนบนิราศ เหตุการณ์ต่าง ๆ ในตัวบทกลอนนิราศมีการคัดเลือกมาจากต้นฉบับเดิมเพื่อนำเสนอและเรียงร้อยให้เห็นเรื่องราวชีวิตของพระอภัยมณี ผู้เฝ้ารอคอยอิสรภาพและจำต้องอาศัยอยู่กับนางผีเสื้อสมุทรอย่างทุกข์ระทม

2.1.2 การสร้างผู้เล่าเรื่อง (narrator) และตัวละคร (characters)

นิราศวรรณคดีมีลักษณะที่แตกต่างจากนิราศทั่วไป เนื่องจากงานประเภทนิราศแต่เดิมนั้นมักเป็นบทพรรณนาอารมณ์ การเดินทางและสภาพแวดล้อมรอบตัวผู้แต่ง มีการกล่าวถึง “นาง” เพื่อถ่ายทอดอารมณ์ของผู้แต่งหรือกำหนดให้ “นาง” เป็นผู้รับสารในเรื่อง นิราศบางเรื่องอาจมีการกล่าวถึงเทพเจ้า การกล่าวถึงพระมหากษัตริย์เพื่อยอพระเกียรติ การกล่าวถึงชาวบ้านในลักษณะที่เป็นฉากของเรื่องแต่ไม่ได้มีบทบาทในเชิงปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับผู้แต่ง ขณะที่นิราศวรรณคดีนั้น มีการสร้างตัวละครซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งที่ช่วยสร้างความเป็นเรื่องเล่าเพราะตัวละคร คือ ผู้มีบทบาทในการสร้างเหตุการณ์หรือผู้ประสบเหตุการณ์ในเรื่อง ลักษณะการดำเนินเรื่องของนิราศวรรณคดีแม้จะมุ่งถ่ายทอดอารมณ์โศกเศร้าของตัวละครตัวใดตัวหนึ่งในเรื่องเป็นหลัก แต่การถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกและความคิดผ่านมุมมองของตัวละครหลัก

ในเรื่องก็ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยมีบทบาทของตัวละครประกอบแทรกอยู่ในเรื่องด้วย

ในกลอนนิราศพระอภัยมณี ผู้แต่งได้เลือกเสนอชีวิตของตัวละคร “พระอภัยมณี” เป็นหลัก มีบทบาทของตัวละครประกอบที่มีที่มาจากวรรณคดีต้นเรื่องเดิมและมีปฏิสัมพันธ์กับพระอภัยมณีอยู่ตลอดเวลาทั้งเรื่องคือ สินสมุทร ฝิเสื่อสมุทร ตัวละครพระอภัยมณีในกลอนนิราศมีบทบาทเป็นผู้เล่าเรื่อง (narrator) โดยเริ่มคร่ำครวญถึงชีวิตที่เคยอยู่สุขสบายในเมืองก่อนจะถูกนางฝิเสื่อสมุทรลักพาตัวมาและคร่ำครวญถึงท้าวสุทัศน์ กษัตริย์เมืองรัตนา พระบิดาของตนด้วยความอาลัยรัก หลังจากนั้น ผู้แต่งมีบทบาทเป็นผู้เล่าเรื่อง เพื่อเล่าเหตุการณ์ที่พระอภัยมณีคิดอุบายหนีจากนางยักษ์ จนถึงเรื่องราวในความฝันของพระอภัยมณีซึ่งมีเนื้อหาคล้ายคลึงกับนิทานคำกลอน **เรื่องพระอภัยมณี** ตอนพระอภัยมณีหนีนางฝิเสื่อ ตอนพระอภัยมณีพบนางสุวรรณมาลี ตอนพระอภัยมณีโดยสารเรือนางสุวรรณมาลี และตอนพระอภัยมณีเรือแตก กล่าวคือ ในฝันของพระอภัยมณีนั่น พระอภัยมณีและสินสมุทรได้รับความช่วยเหลือจากเทวดา เข้ามาอุ้มเหาะพาไปที่เกาะแก้วพิสดาร ภายหลังเทวดาได้กลายร่างเป็นนางเงือก พระอภัยมณีได้นางจนมินบุตรคือ สุดสาคร หลังจากนั้น เรือของนางสุวรรณมาลีถูกคลื่นพัดไปถึงเกาะแก้วพิสดาร พระอภัยมณีโดยสารเรือนางสุวรรณมาลีจนนางฝิเสื่อสมุทรตามมาล่มเรือ ท้ายที่สุด พระอภัยมณีได้เป่าปี่จนนางฝิเสื่อสมุทรสิ้นชีวิตและซากศพกลายเป็นหินตามนิทานคำกลอน ตัวละครพระอภัยมณีจึงได้กลับมามีบทบาทเป็นผู้เล่าเรื่อง และกล่าวปิดท้ายว่า ความฝันนั้นคงเป็นความฝันในลักษณะเทพสังหรณ์ให้ตนเองนั้นยังคงมีความหวังที่จะ “นิราศ” หรือหนีไปจากนางฝิเสื่อสมุทรได้

อย่างไรก็ตาม ในตอนท้ายของกลอนนิราศ ผู้แต่งได้มีบทบาทในการเล่าถึงวัตถุประสงค์ของการแต่งว่า การแต่งนิราศเรื่องนี้เป็นกรรณการร้อยเรียงเหตุการณ์เรื่องพระอภัยมณีตอนหนีนางฝิเสื่อขึ้นใหม่เพื่อเชิดชูสุนทรภู่ผู้แต่งวรรณคดีเรื่อง**พระอภัยมณี** ทั้งยังเป็นการเล่าเรื่องเพื่อเชื่อเชิญผู้ฟัง (narratee) คือ ผู้อ่านในสังคมปัจจุบันให้หันกลับไปอ่านวรรณคดีต้นเรื่องจากกลอนตอนท้ายเรื่องที่ขึ้นต้นบทว่า “เชิญอ่านเรื่องพระอภัยให้เบิกบาน เกษมศานต์สวัสดิ์วิคุณ” การปรากฏสำนวนที่เชื่อเชิญให้ผู้อ่านกลับไปอ่านวรรณคดีต้นเรื่องนี้ สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า **กลอนนิราศพระอภัยมณี** เป็นงานเขียนรูปแบบแฟนฟิกที่ต้องการอนุรักษ์วรรณคดีแบบฉบับหรือนิทานคำกลอน**เรื่องพระอภัยมณี** ของสุนทรภู่ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจสำคัญของการแต่งเรื่องพระอภัยมณีในรูปแบบนิราศด้วยมุมมองใหม่ ทั้งนี้ วิธีการเล่าเรื่องพระอภัยมณีด้วยสำนวนนิราศที่เสนอให้เห็น “ความผิดหวัง” และ “ความทุกข์จากการพยายามหลบหนี” ของพระอภัยมณีตลอดเรื่อง ยังเป็นการรักษาขนบนิราศที่ว่าด้วยการพรรณนาอารมณ์โศกด้วยอีกเช่นกัน

2.1.3 การสร้างฉาก(settings) ด้วยมิติเรื่องเวลาและสถานที่

มิติของเวลาและสถานที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของวรรณคดีนิราศ เพราะนิราศแต่เดิมมีขนบการครวญโดยเชื่อมโยงกับวันเวลาและสถานที่ มีการกล่าวถึงช่วงเวลาและสถานที่ในอดีตที่ผู้แต่งเคยได้อยู่ร่วมกับนางผู้เป็นที่รักโดยเปรียบเทียบกับปัจจุบันซึ่งจำเป็นต้องห่างไกลกัน

จากการศึกษากลอนนิราศพระอภัยมณีพบว่า มีลักษณะตามขนบนิราศที่พรรณนาถึงบุคคลที่รักโดยเชื่อมโยงกับความทรงจำเกี่ยวกับเวลาและสถานที่ในอดีต ขณะเดียวกันก็มีลักษณะเด่นในฐานะ “เรื่องเล่า” ซึ่งมีการใช้ช่วงเวลาและสถานที่เป็นส่วนหนึ่งของการประกอบสร้างฉากและถ่ายทอดเหตุการณ์สำคัญของเรื่อง

กลอนนิราศพระอภัยมณีมีวิธีนำเสนอช่วงเวลาเพื่อประกอบการสร้างฉากใน “เรื่องเล่า” เช่น การตัดความต่อเนื่องของเวลาด้วยการนึกย้อนไปในอดีต (flashback) และการจินตนาการถึงสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น (flash-forward) ตัวอย่างเช่น การตัดความต่อเนื่องของเวลาด้วยการนึกย้อนไปในอดีตในตอนที่พระอภัยมณีรำพึงถึงความหลังก่อนถูกลักพามาและเล่าเรื่องราวของตนในฐานะพระโอรสของกษัตริย์เมืองรัตนาที่ออกผจญภัยมาพร้อมกับพระอนุชา ฉากตอนดังกล่าวทำให้ผู้อ่านเข้าใจที่มาที่ไปของการครวญแสดงความโศกในใจของพระอภัยมณีมากขึ้น ส่วนการจินตนาการถึงสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้นพบในตอนความฝันของพระอภัยมณีที่กล่าวถึงเรื่องราวการหลบหนีนางผีเสื้อสมุทร ซึ่งมีเนื้อหาสอดคล้องกับเนื้อหาของนิทานคำกลอน ฉากที่เกิดขึ้นจึงเป็นฉากความฝันซึ่งเน้นย้ำให้เห็นความปรารถนาอย่างแรงกล้าของพระอภัยมณีที่ต้องการจะหลบหนีจากนางผีเสื้อสมุทร ทั้งยังเป็นการรักษาเนื้อหาของเรื่องพระอภัยมณีตามความรู้เดิมไว้ในกลอนนิราศในฐานะแผนพิภพวรรณคดี

หากพิจารณาในด้านสถานที่ ลักษณะสำคัญประหนึ่งของนิราศ คือ การเดินทางจากสถานที่ที่เคยอยู่ร่วมกับนางและกำหนดจุดหมายตลอดเส้นทางการเดินทางเพื่อย้ำเตือนถึงระยะทางที่ห่างจากผู้เป็นที่รัก ในกลอนนิราศพระอภัยมณี นอกจากจะมีการครวญโดยเชื่อมโยงถึงกับการเดินทางจากสถานที่ซึ่งเป็นความหลังของตนในอดีตตามขนบนิราศเดิม คือ ในตอนที่พระอภัยมณีรำพึงถึงความหลังของตนในตอนต้นเรื่อง คือ การครวญคิดถึงเมืองรัตนาที่ตนเคยได้อยู่อาศัยกับพระบิดา พระมารดาและพระอนุชาก่อนที่ตนเองจะถูกนางผีเสื้อสมุทรลักพามาอยู่ในถ้ำ (ฉันท ขำวิไล, 2504, น. 108-109) กลอนนิราศพระอภัยมณียังมีลักษณะของ “เรื่องเล่า” ในด้านการประกอบสร้างสถานที่ให้เป็นฉากประกอบของเรื่องอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนผู้แต่งเล่าเรื่องความฝันของพระอภัยมณีและบรรยายฉากพระอภัยมณีเรือแตก โดยกล่าวถึงสภาพแปรปรวนของท้องทะเล อันเนื่องจากพายุที่เกิดจากพละกำลังของนางผีเสื้อสมุทร ดังความว่า

มาอาเพศถึงเวลาจะอาภัพ
จะถล่มลุ่มทะเลเมรุไกล
เห็นวัชว์แปรปวแปรียงเสียงฟ้าฟาด
แลไม่เห็นกลางหวาดดวงดาวเดือน
ท้องทะเลเป็นละลอกกระฉอกกระฉ่อน
เสียงโครมครึกกึกก้องเป็นกังวาน
เรือที่แล่นเลื่อนลั่นอยู่ครันครั้น
มาโอนเอียงเปลี่ยงพล้ำลำสำเภา
ลมจรจัดจุโจมโถมกระแทก
ส่วนผู้คนคลาคล่ำต่างร่ำไร
อันพระองค์เอกานำสงสาร
ต้องแหวกว่ายภาวนาในสาคร

เกิดพยับพอมพายุใหญ่
แผ่นดินไหวหวั่นหวั่นสั่นสะเทือน
เมฆราชแรงลมก็ลั่นเลื่อน
ให้ลบลือนรุกรันต่างลนลาน
ด้วยคลื่นซัดโถมสาครอยู่ฉาดฉาน
พระพายซัดซัดไม่สร่างซา
จะหลบลคลื่นเข้าฝั่งยังขุนเขา
ทั้งสายเสากระโดงกระเด็นไป
เรือก็แตกแยกยับกลับไม่ได้
บ้างร้องไห้เรียกหาแสนอาวรณ์
เกาะกระดานบานประตูด่างไม้ขอน
ไม่สิ้นร้อนหลบยักยให้หนักทรวง

(ฉันทน์ ขำวิไล, 2504, น. 144-145)

ฉากที่เกิดขึ้นข้างต้น นอกจากจะเป็นการรักษาฉากและเหตุการณ์ในท้องเรื่องเดิมของนิทานคำกลอนแล้ว ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ฉากดังกล่าว ผู้แต่งน่าจะสร้างขึ้นมาให้มีผลกับแก่นเรื่องของกลอนนิราศพระอภัยมณี คือ การเสนอความปรารถนาอย่างแรงกล้าของพระอภัยมณีที่ต้องการจะหนีนางผีเสื้อสมุทรผ่านการคร่ำครวญและความฝัน คลื่นลมพายุในท้องทะเลจากความฝันของพระอภัยมณีเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของ “เรื่องเล่า” ที่แสดงให้เห็นอุปสรรคของการหลบหนีนางผีเสื้อสมุทร เนื่องจากตามลำดับเหตุการณ์ในกลอนนิราศนั้น พระอภัยมณีได้ฝันหลังจากการพยายามออกอุบายเพื่อหาทางหลบหนีนางผีเสื้อสมุทรแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ความว่า

สงสารพระอภัยวิไลลักษณ์
คอยทบทวนหนทางทุกเวลา
วิปริตผิดที่ที่มีคู่
อายแก่หมู่เทวสุราลัย
ทุกวันคืนตื่นหลับคิดกลับหลัง
มองไม่เห็นหาทางอย่างไรดี
ในอารมณ์ร่ำร้อนนอนไม่หลับ
จนยามสามนึ่งสนิทจึงนิทรา

คิดหนียักยอยู่ไม่สิ้นถวิลหา
ทำขึ้นหน้าอกหนองน้ำพระทัย
จะขึ้นอยู่ก็ยากเขาเย้ยได้
ว่าหลงใหลร่วมรักยักยหนี
มโนตั้งตรงตรึกคิดจะหนี
ได้หลีกลี้ลู่ลงโดยเร็วรา
เมื่อโงกหงับกลับเพื่อผลอผวา
พระฝันว่าเทวญอันบวร

(ฉันทน์ ขำวิไล, 2504, น. 142-143)

การประกอบสร้างฉากด้วยมิติเรื่องเวลาและสถานที่ในกลอนนิราศเรื่องพระอภัยมณี นับเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้วรรณคดีเรื่องดังกล่าวมีลักษณะเป็น “เรื่องเล่า” อย่างชัดเจน เนื่องจาก “เวลา” และ “สถานที่” ในกลอนนิราศพระอภัยมณีไม่ได้มีบทบาทเพียงการเชื่อมโยงกับการครวญเพื่อให้เป็นหมุดหมายระหว่างการเดินทางหรือการพลัดพรากจากคนรักอย่างที่เคยมีมาในขนบนิราศ แต่เป็นการสร้าง “ฉาก” เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจแก่นเรื่องของตัวบทมากยิ่งขึ้น

2.2 การผสมผสานลักษณะงานเขียนประเภทชีวประวัติกับวรรณคดีประเภทนิราศ

พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม ได้นิยามความหมายของงานเขียนประเภทชีวประวัติไว้ว่า ประวัติชีวิตของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งผู้เขียนไม่ใช่เจ้าของประวัติมุ่งเล่าทั้งเหตุการณ์ในชีวิตของเขา อุปนิสัยใจคอ ตลอดจนบุคลิกภาพของบุคคลนั้น (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2561, น. 68) นอกจากนี้ ชีวประวัติบางเรื่องยังเป็นพื้นที่สะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นไป ทศนคติ ค่านิยมของสังคม ตลอดจนอาจมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และศาสตร์อื่น ๆ ที่เจ้าของประวัติมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ลักษณะของงานเขียนประเภทชีวประวัติไทยส่วนใหญ่เป็นการเขียนเพื่อยกย่องเกียรติยศหรือเกียรติประวัติของบุคคลสำคัญที่ทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมือง อีกส่วนหนึ่งเป็นการเขียนเพื่อแสดงความอาลัยถึงบุคคลที่เสียชีวิตไปแล้ว หรือเพื่อต้องการศึกษาบุคคลที่เป็นเจ้าของประวัติ (ชญาตี เกรียงศรี, 2566, น. 12, 20) จากนิยามความหมายของชีวประวัติเมื่อนำมาพิจารณากับวรรณคดีประเภทนิราศ พบว่านิราศแต่เดิมมิได้มีลักษณะเป็นร้อยกรองที่มุ่งเน้นการเล่าเรื่องชีวิตของบุคคล แต่มุ่งการนำเสนออารมณ์ในช่วงเวลาหนึ่งของผู้แต่ง ทั้งนี้ บทพรรณนาที่ปรากฏในนิราศยังร้อยเรียงไปตามการเคลื่อนที่ของวันเวลาหรือการเดินทางของผู้แต่งจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง มิได้มีลักษณะเป็นการถ่ายทอดภาพรวมเส้นทางชีวิตของบุคคล

ขณะที่กลอนนิราศพระอภัยมณี มีลักษณะต่างไปจากวรรณคดีประเภทนิราศเรื่องอื่น เพราะมีการผสมผสานลักษณะของงานเขียนประเภทชีวประวัติไว้ในเนื้อหา ผู้วิจัยพบว่า นอกจากนายฉันท ขำวิไลจะนำโครงเรื่องและตัวละครจากบางฉากตอนในเรื่องพระอภัยมณีมาเล่าใหม่ตามจินตนาการของตนแล้ว นายฉันท ขำวิไลยังเสนอ “เกียรติประวัติสุนทรภู่” ไว้ในตอนท้ายเรื่อง โดยกล่าวถึงเรื่องราวชีวิตของกวีเอกผู้ประพันธ์เรื่องพระอภัยมณี และสวดสุนทรภู่ในฐานะครูกวีผู้มีคุณงามความดีสมควรแก่การยกย่อง “ให้ชาวไทยได้เห็นเป็นแบบแผน” รายละเอียดชีวิตของสุนทรภู่ที่นายฉันท ขำวิไลเสนอไว้ในกลอนนิราศพระอภัยมณี ก่อปรด้วยการระบุวันเวลาที่สัมพันธ์กับชีวประวัติของสุนทรภู่ อาทิ ช่วงเวลาเกิดของสุนทรภู่ “คือ พ.ศ.สองสามและสองเก้า วันจันทร์เช้าสองโมงมะเมียหมาย ยี่สิบหกมิถุนาคลาเคลื่อนคลาย บุรุษชายชาติที่ปรีชา” (ฉันท ขำวิไล, 2504, น. 151) เหตุการณ์วันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยซึ่งถือเป็นจุดพลิกผัน

ของชีวิตสุนทรภู่ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเป็นผู้อุปถัมภ์กวีและมีพระมหากรุณาธิคุณต่อชีวิตกวีของสุนทรภู่อย่างยิ่ง ความว่า “สุนทรภู่พึ่งบุญได้อุ่นเกล้า เคยหมอบเฝ้าบนอบพระจอมขวัญ ดังบิดรมารดาสารพัน พระทรงธรรมชูปเลียงตลอดมา ถึงพ.ศ.สองสามและหกเจ็ด แรมสิบเอ็ดคำคำยำคำกว่า ในเดือนแปดปีวอกบอกเวลา วันพุธคราเคลื่อนคลาตอัสดง” (ฉันทน์ ขำวิไล, 2504, น. 155) และการระบุถึงปีที่สุนทรภู่สิ้นชีวิต ความว่า “ครั้นต่อมาอายุสุเจ็ดสิบ ก็ลับลิลิลาท่านอาสัญ เหมือนสิ้นแรงแสงเลื่อนเดือนตะวัน นักประพันธ์ลุ่มแล้งแห้งเหี่ยวลงใน พ.ศ.สองสามและเก้าแปด ระดมแดดแผดเผาไพโรระหง หมดวารินสินธุ์ไม่อยู่คง ทั้งป่าดงคอยดินก็กันดาร” (ฉันทน์ ขำวิไล, 2504, น. 162)

นายฉันทน์ ขำวิไล ยังได้กล่าวถึงสถานการณ์และสถานที่ต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับความทุกข์และชีวิตรักของกวีเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตัวอย่างเช่น การบอกเล่าถึงภูมิสถานเดิมของสุนทรภู่ คือ บริเวณที่ตั้งของวังหลังแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้ สถานที่แห่งนี้ยังเป็นที่ต้องโทษสุนทรภู่ในคราวลอบรักกับแม่จันทน์ด้วย (ฉันทน์ ขำวิไล, 2504, น. 149-152) หลังจากเกิดและเติบโตที่นั่น สุนทรภู่มีโอกาสดำรงตำแหน่งและถวายงานเป็นอาลักษณ์ในราชสำนักรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงอุปถัมภ์สุนทรภู่ในฐานะข้าราชการไพร่พล ก่อนที่สุนทรภู่จะประสบเคราะห์ต้องเข้าคุก (ฉันทน์ ขำวิไล, 2504, น. 153-154) ในสมัยรัชกาลที่ 3 สุนทรภู่มีโอกาสดำรงตำแหน่งที่วัดราชบูรณะ ได้ธุดงค์ไปในสถานที่ต่าง ๆ ทั้งยังมีโอกาสได้เป็นพระอาจารย์สอนเจ้าฟ้าพระราชนัดดาของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยถึงสองพระองค์ วัดที่สุนทรภู่มีโอกาสดำรงตำแหน่งอยู่นั้นมีหลายวัด เช่น วัดอรุณราชวราราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามและวัดเทพธิดาราม (ฉันทน์ ขำวิไล, 2504, น. 156-160) ตลอดชีวิตของสุนทรภู่ นอกจากจะได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระมหากษัตริย์แล้ว ยังได้รับพระเมตตาจากเจ้านายอีกหลายพระองค์ เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ (ฉันทน์ ขำวิไล, 2504, น. 158-161) สุนทรภู่มีอายุยืนยาวถึง 70 ปีก็สิ้นชีวิตลงและได้ฝากผลงานเรื่องสำคัญไว้ให้อนุชนได้ศึกษาและเรียนรู้ นายฉันทน์ ขำวิไลถือว่าตนคืออนุชนผู้หนึ่ง จึงได้เลือกผลงานของสุนทรภู่เรื่อง**พระอภัยมณี**มาสร้างสรรค์ตามจินตนาการและเพื่อสวดติเกียรติของสุนทรภู่ ผู้แต่งจึงเลือกกล่าวถึงประวัติของท่านเป็นเกียรติอนุสรณ์และน้อมบูชาในฐานะครูกลอนด้วย (ฉันทน์ ขำวิไล, 2504, น. 163-164)

การผสมผสานงานเขียนประเภทชีวประวัติกับวรรณคดีประเภทนิราศ นอกจากจะสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การแต่งที่ต้องการเผยแพร่เกียรติประวัติของสุนทรภู่ในฐานะกวีเอกผู้ถ่ายทอดวรรณคดีแบบฉบับเรื่อง**พระอภัยมณี** ซึ่งเป็นตัวบทต้นทางของกลอนนิราศ**พระอภัยมณี**

แล้ว เมื่อพิจารณาช่วงที่นายฉันท ขำวิไลแต่งกลอนนิราศพระอภัยมณี ซึ่งแต่งและเผยแพร่ใน พ.ศ. 2500 อยู่ในระยะเวลาการรำลึกถึงวาระครบรอบ 100 ปี การถึงแก่อนิจกรรมของสุนทรภู่ เหตุการณ์ดังกล่าวชวนให้สันนิษฐานได้ว่าการสร้างผลงานเพื่อร่วมเฉลิมฉลองวาระสำคัญและสดุดี กวีเอกก็น่าจะเป็นวัตถุประสงค์อีกประการของนายฉันท ขำวิไลด้วย

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่ากลอนนิราศพระอภัยมณี จัดอยู่ในฐานะแผนพิภพวรรณคดีไทยซึ่ง ได้รับอิทธิพลด้านโครงเรื่องและตัวละครสำคัญมาจากวรรณคดีเอกของไทยเรื่องพระอภัยมณี นายฉันท ขำวิไลได้ใช้โครงเรื่องหลักจากตอนสำคัญต่าง ๆ อาทิ พระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ พระอภัยมณีพบนางสุวรรณมาลีและโดยสารเรือนางสุวรรณมาลี พระอภัยมณีเรือแตก โดยนำมาสร้างสรรค์ และผสมผสานกับงานเขียนประเภทอื่นทำให้เกิดผลงานแผนพิภพวรรณคดีหรือนิราศวรรณคดีที่แตกต่างไปจากงานเขียนประเภท “นิราศ” ตามขนบเดิม

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ในการศึกษาวรรณคดีไทย การแบ่งประเภทวรรณคดีมีหลายลักษณะทั้งการใช้รูปแบบ คำประพันธ์เป็นกรอบกำหนด การจำแนกตามวิธีการถ่ายทอด วัตถุประสงค์การแต่งและการจำแนกตามลักษณะเนื้อหาของวรรณคดีต่าง ๆ นิราศเป็นประเภทวรรณคดีไทยที่นอกจากจะมีการแบ่งตามลักษณะเนื้อหาที่ว่าด้วยเรื่องการเดินทางผจญภัยพลัดพรากจากคนรักและการเดินทางแล้ว ผู้วิจัยยังเห็นว่า ในความเป็นประเภทของนิราศเองก็มีลักษณะที่ทับซ้อนกับลักษณะของงานเขียนประเภทอื่นอยู่ด้วย

จากการศึกษากลอนนิราศพระอภัยมณี ทั้งมิติด้านความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกลอนนิราศพระอภัยมณีของนายฉันท ขำวิไลกับนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ และการสร้างสรรค์กลอนนิราศพระอภัยมณีให้มีลักษณะสอดคล้องกับลักษณะงานเขียนรูปแบบแผนพิภพวรรณคดีไทย ผู้วิจัยพบว่ากลอนนิราศพระอภัยมณีเกิดจากจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ของผู้แต่งที่หยิบยกเหตุการณ์บางตอนในนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ซึ่งเป็นวรรณคดีที่ได้รับความนิยมในสังคมไทยมาแต่งดำเนินความทำนองนิราศ ผู้แต่งเลือกนำเหตุการณ์ตอนที่ตัวละครในวรรณคดีพลัดพรากจากกันมาแต่งเป็นเรื่องใหม่ ขยายบทพรรณนาให้มีความหลากหลายลึกซึ้งเพื่อแสดงกรอบของความเป็นประเภทนิราศให้ชัดเจนขึ้น มีการเสนอทัศนะส่วนตัวของผู้แต่งเพื่อแทรกคำสอนแก่ผู้อ่านร่วมสมัยตามลักษณะของวรรณคดีนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้กลอนนิราศพระอภัยมณียังแทรกลักษณะเฉพาะของงานเขียนประเภทอื่น ได้แก่ งานเขียนประเภทเรื่องเล่า และงานเขียนประเภทชีวประวัติ ทำให้แตกต่างไปจากงานเขียน

ประเภทนิราศโดยทั่วไป จนอาจกล่าวได้ว่า **กลอนนิราศพระอภัยมณี** มีลักษณะเป็นงานเขียน “แฟนฟิกชันวรรณคดี” ที่ได้รับแรงบันดาลใจเรื่อง**พระอภัยมณี** ของสุนทรภู่ โดยผู้เขียนเลือกดัดแปลงเรื่องตามจินตนาการเพื่อเผยแพร่แก่สาธารณะในฐานะเรื่องเล่าชุดใหม่ นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาพัฒนาการของงานเขียนประเภทแฟนฟิก พบว่าแฟนฟิกได้รับความนิยมอย่างคึกคักในตะวันตกช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ทั้งนี้ ช่วงเวลาดังกล่าวคาบเกี่ยวกับทศวรรษ 2500 ซึ่งเป็นช่วงที่**นิราศคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี**ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่แก่สาธารณะเป็นครั้งแรก

ผลการศึกษาดังกล่าวนอกจากจะทำให้เล็งเห็นมิติที่หลากหลายของวรรณคดีประเภทนิราศที่มีความเป็นพลวัตและการทับซ้อนของตัวบทในเชิงประเภทวรรณคดีแล้ว ยังทำให้เห็นกระแสนิยมในการสร้างและเสพงานนิราศในลักษณะต่าง ๆ ของสังคมไทย รวมทั้งเสนอให้เห็นบทบาทและการปรับใช้ชนวรรณคดีให้สอดคล้องกับบริบทการสร้างสรรค์ ทั้งนี้ในมิติของการเป็นแฟนฟิกวรรณคดีเรื่อง**พระอภัยมณี** แม้ตัวบทจะมีการดัดแปลงรายละเอียดของเนื้อหาและผสมผสานประเภทวรรณกรรมอื่น ๆ เพื่อสร้างสีสันให้กับท้องเรื่อง แต่ในด้านโครงเรื่องและการสร้างตัวละคร นายฉันท ขำวไลยังคงรักษาเค้าโครงเดิมไว้ อีกทั้งยังเพิ่มบทตอนที่ว่าด้วยเรื่อง “เกียรติประวัติของสุนทรภู่” ซึ่งเป็นกวีเอกผู้ประพันธ์วรรณคดีต้นฉบับ กลวิธีการสร้างงานดังกล่าวจึงเป็นการให้คุณค่าและอ้างความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีไทยและกวีไทยผ่านมุมมองของนายฉันท ขำวไลในฐานะนักอ่านวรรณคดี ผู้มีภูมิหลังและพื้นความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีไทยและกวีไทย

ทั้งนี้ หากพิจารณาบริบทการสร้างสรรค์ผลงานซึ่งเผยแพร่ในช่วงทศวรรษ 2500 พบว่าช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่มีการสนับสนุนการสืบทอดความเป็นไทยซึ่งประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่มีคุณค่าหลายประการ อาทิ การปกครองแบบไทย ภาษาไทย ศิลปะไทย เช่น วรรณคดี ละคร มารยาทไทย ตลอดจนขนบธรรมเนียมและประเพณีต่าง ๆ เห็นได้จากปัญญาชนหลายคนที่ยืนยันหนังสือและแสดงปาฐกถาที่เน้นความสำคัญและคุณค่าของความเป็นไทย โดยเฉพาะวัฒนธรรมไทยในด้านต่าง ๆ (สายชล สัตยานุรักษ์, 2557, น. 283, 293) ด้วยบริบทดังกล่าวอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ให้นายฉันท ขำวไล ปุชนิยบุคคลด้านภาษาไทยได้หยิบยกรวมเรื่อง**พระอภัยมณี**มาอ่านใหม่ และดัดแปลงในรูปแบบกลอนนิราศ ตลอดจนผสมผสานลักษณะเฉพาะของงานเขียนประเภทต่าง ๆ มาสร้างสรรค์ ผลงาน**กลอนนิราศพระอภัยมณี** จึงมีลักษณะสอดคล้องกับงานเขียนรูปแบบแฟนฟิกวรรณคดีในยุคแรกที่ตีความวรรณคดีโดยยังคงยึดโยงตัวบทเดิมอย่างเคารพกวี ตลอดจนเข้าใจชนบททางสังคมและวรรณศิลป์ในช่วงเวลาดังกล่าวอีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการศึกษานิราศวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ เพื่อพิจารณากลวิธีการสร้างสรรค์และการผสมผสานข้ามประเภทเพื่อดัดแปลงเป็นวรรณกรรมประเภทอื่น ตลอดจนการศึกษาเรื่อง **พระอภัยมณี** ซึ่งได้รับการดัดแปลงและแปรรูปเป็นสื่อหรือวรรณกรรมประชานิยมในยุคปัจจุบันหรือในช่วงทศวรรษ 2560

เอกสารอ้างอิง

- กิริติ ธนะไชย. (2551). “ปางอิเหนาเศร้าสุดถึงบุษบา”: สุนทรภู์กับการสร้างอารมณ์สะท้อนใจในนิราศอิเหนา. *วารสารมนุษยศาสตร์*, 15(2), 17-27. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/abc/article/view/52493/0>
- ฉันท ขำวไล. (2504). *กลอนนิราศพระอภัยมณีและเกียรติประวัติสุนทรภู่*. โรงพิมพ์พระจันทร์.
- ชญาตี เจริญชี. (2566). *ชีวประวัติ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์: วรรณกรรมกับความทรงจำวัฒนธรรม* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทชั้นบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร]. <http://ithesis-ir.su.ac.th/dspace/bitstream/123456789/5094/1/61202802.pdf>
- นพดล จันทร์เพ็ญ. (2559). นิราศขุนช้างขุนแผน : จากบทเสภาถึงบทนิราศ. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*, 7(2), 13-37. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/humanjubru/article/view/206565>
- สรณัฐ ไตลังคะ. (2560). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง* (พิมพ์ครั้งที่ 3). โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2557). *10 ปัญญาชนสยาม เล่ม 2 ปัญญาชนหลังการปฏิวัติ 2475*. โอเพนบุ๊กส์.
- สายทิพย์ นุกุลกิจ. (2523). *นิราศวรรณคดี*. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สำนักงานบัณฑิตยสภา. (2561). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.
- สิรินทร จิระกุล. (2561). *แฟนฟิควรรณคดีไทยแนวยาโออี: การดัดแปลงวรรณคดีไทยเป็นวรรณกรรมประชานิยม* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทชั้นบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. https://ethesisarchive.library.tu.ac.th/thesis/2018/TU_2018_5706032371_10735_11108.pdf
- สุนทรภู่. (2544). *พระอภัยมณี เล่ม 1*. ศิลปาบรรณาการ.
- สุภาณี พัดทอง. (2552). “เรือ”ในวรรณคดีนิราศ : มโนทัศน์กับการสร้างวรรณศิลป์ [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทชั้นบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. <https://digiverse.chula.ac.th/Info/item/dc:55427>

สุภาพร พลายเล็ก. (2541). *นิราศสมัยรัตนโกสินทร์: การลือทอดขนบวรรณศิลป์จากพระนิพนธ์เจ้าฟ้า
ธรรมาธิเบศร* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

<https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.1998.1058>

รีนฤทัย สัจจพันธุ์. (2560). *อ่านวรรณกรรม Gen Z*. แสงดาว.

วัชรินทร์ นระทัต. (2567). *นวนิยายยาโออิจากวรรณคดีไทย: การศึกษาสหพและกลวิธีการประพันธ์*

[วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยบูรพา]. <https://ir.buu.ac.th/dspace/bitstream/1513/1270/1/62920017.pdf>

Dalzell, T. (2018). *The routledge dictionary of modern American slang and unconventional English*. Routledge.

Frow, J. (2006). *Genre*. Routledge.